

Dorota Michaluk, Rafał Czachor

"Białoruska Republika Ludowa
1918-1920 : u podstaw białoruskiej
państwowości", Dorota Michaluk,
Toruń 2010 : [recenzja]

Wschodnioznawstwo 6, 337-341

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Dorota Michaluk, *Białoruska Republika Ludowa 1918-1920.*
U podstaw białoruskiej państwowości,
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,
Toruń 2010, ss. 599
(Rafał Czachor)**

Białoruś – jeden z naszych najbliższych wschodnich sąsiadów, w zgodnej opinii badaczy cieszy się stosunkowo małym zainteresowaniem. Dotyczy to zarówno współczesnej Republiki Białoruś, jej kultury, języka, jak i historii białoruskiej państwowości. Już sam fakt, iż w Europie funkcjonuje naród o niespetryfikowanej świadomości i tożsamości narodowej, lecz posiadający własne państwo jest fenomenem godnym szczególnej uwagi i zainteresowania. Także będąca przez wieki nierozzerwalnie związana z dziejami Polski historia Białorusi wciąż wymaga bliższego zbadania i poznania.

Z perspektywy historii politycznej szczególnie interesujący wydaje się epizod Białoruskiej Republiki Ludowej (BRL), efemerycznego państwa, którego powstanie ogłoszone zostało przez białoruskich działaczy narodowych w czasie I wojny światowej. Epizod ten wydaje się tym ważniejszy, że stanowi istotny punkt odniesienia dla współczesnych białoruskich działaczy narodowych oraz tym ciekawszy, że nie towarzyszył mu ogólnonarodowy zryw, a BRL, bez poparcia Białorusinów oraz wielkich mocarstw, zniknęła niemalże wraz z liniami wojennych frontów. W okresie istnienia Związku Radzieckiego rzetelne badania nad fenomenem BRL były z przyczyn ideologicznych niemożliwe. Historiografia radziecka w stopniu nader skromnym poruszała kwestię istnienia BRL. Traktowała ją jako dzieło „pro-niemieckiego ruchu nacjonalistycznego”. Podobnie zresztą polskie prace z okresu komunizmu relacjonują powołanie tego państwa jako inicjatywę „burżuazyjnych nacjonalistów”. Zgodnie z tą argumentacją BRL zniknęła, gdyż białoruski chłop niechętnie odniósł się do „tego importowanego nacjonalizmu”¹. Możliwe jednak, że krótkie istnienie BRL skłoniło Sowietów do powołania Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Ludowej, której bezpośrednią spadkobierczynią jest dzisiejsza Republika Białoruś.

Istniejącą przez długie lata lukę w zakresie kompleksowych badań nad BRL wypełnia obszerna, obfityjąca w materiał faktograficzny monografia Doroty

¹ M. Kosman, *Historia Białorusi*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 290.

Michaluk, zatytułowana *Białoruska Republika Ludowa 1918-1920. U podstaw białoruskiej państwowości*. Rozprawa ta składa się z siedmiu wyczerpujących rozdziałów usystematyzowanych według chronologii wydarzeń historycznych.

Rozdział pierwszy *Białoruś i jej mieszkańcy w XIX i na początku XX wieku* jest rozległą panoramą sytuacji społecznej na ziemiach białoruskich przed ponad stu laty. Oprócz charakterystyki struktury narodowej, społecznej i ekonomicznej, autorka przedstawia historyczne okoliczności kształtowania się narodu białoruskiego. Podkreśla ona niektóre osobliwości tego procesu, m.in. fakt zapóźnienia Białorusinów, którzy do chwili obecnej stanowią naród *in statu nascendi*. Nie znaleźli się oni w gronie kulturotwórczych narodów Europy, stając się w XIX w. narodem plebejskim, pozbawionym narodowych elit. Chronologicznie wcześniejsza elita wywodząca się z wyższych warstw Wielkiego Księstwa Litewskiego ulegała polonizacji, a po rozbiorach Rzeczypospolitej utraciła dawne znaczenie i świetność. Nowa, XIX-wieczna białoruska inteligencja wywodziła się z prawosławnych warstw niższych i chętnie zwracała się ku rosyjskim wzorcom kulturowym, co umożliwiło jej awans społeczny. Zjawiska te legły u podstaw politycznej konfrontacji dwóch białoruskich obozów ideologicznych: propolskiego i prorosyjskiego (*zapadnoruskiego*). Zwycięstwo tego ostatniego przy intensywnej rusyfikacji negatywnie wpłynęło na charakter procesów narodotwórczych na ziemiach białoruskich.

Drugi rozdział *Działalność ugrupowań politycznych na ziemiach białoruskich przed I wojną światową* przedstawia obecność kwestii białoruskiej w działalności partii politycznych w momencie liberalizacji rosyjskiego życia politycznego na początku XX w. Zasadniczo partie rosyjskie i polskie nie dostrzegały kwestii białoruskiej, traktując Białorusinów jako nie zagrażającą interesom bliżej niesprecyzowaną zbiorowość, pozbawioną elementarnych podstaw organizacji. Zdecydowanie lepiej zorganizowani byli Żydzi, którzy od końca XIX w. na ziemiach białoruskich rozwijali struktury domagającego się narodowej autonomii kulturalnej „Bundu”. Autorka dużą uwagę poświęciła rozwojowi białoruskiego ruchu narodowego oraz jego związkom zarówno z „krajowcami”, jak i rosyjską radykalną lewicą, wyrastającą z nurtu *raznoczyńskiego*. Interesujących wniosków dostarcza prześledzenie losów myśli politycznej braci Łuckiewiczów – od idei krajowej i koncepcji narodu obywatelskiego przeszli oni na pozycje białoruskiej myśli narodowej. Badaczka proces ten odnosi do ówczesnej sytuacji politycznej, w której górę brały ideologie narodowe poszczególnych nacji, stwierdzając, że białoruska myśl narodowa kształtowała się jako swoista synteza idei krajowej i *zapadnoruskiej*.

Trzeci rozdział *Od „Wielkiego Księstwa Litewskiego” do Białoruskiej Republiki Ludowej. Białoruska idea państwowa w latach 1914-1917* omawia wzrost znaczenia kwestii białoruskiej w czasie pierwszej wojny światowej. Pod okupacją niemiecką zaczęło rozwijać się szkolnictwo w języku białoruskim, co umożliwiła wprowa-

dzona zasada równorzędnego traktowania języków narodowych, bez uprzywilejowania jakiegokolwiek grupy narodowościowej. Dążący do upowszechnienia propagandy antyrosyjskiej Niemcy zezwolili na koncesjonowany rozwój prasy w językach narodowych, z czego skorzystało wileńskie środowisko białoruskich działaczy narodowych, wydając gazetę *Homan*. Niemiecka okupacja stworzyła zatem sprzyjające Białorusinom warunki do rozwoju idei narodowej. Autorka w recenzowanej pracy przybliży podejmowane próby współpracy w duchu idei krajowej (Uniwersał Konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego), mającej jednoczyć Białorusinów i Litwinów w dążeniu do usamodzielnienia swoich ziem, a także jej upadek w wyniku emancypacyjnych działań Litwinów, dążących do stworzenia własnej państwowości. Omówiono także wydarzenia po wschodniej stronie frontu, gdzie postępujący upadek Imperium Rosyjskiego uruchomił aktywność białoruskich partii politycznych. Ugrupowania te skłaniały się do pozostania Białorusi w składzie Rosji z nadaniem jej określonej autonomii. W celu negocjacji statusu Białorusi powołano Białoruski Komitet Narodowy jako najwyższy organ władzy krajowej. Jego działalności, podobnie jak i zwołanemu w grudniu 1917 r. Zjazdowi Wszechbiałoruskiemu, autorka poświęciła znaczną uwagę, co uzasadnia fakt, iż ich działalność doprowadziła bezpośrednio do proklamowania BRL.

Rozdział czwarty, *Proklamacja niepodległości Białoruskiej Republiki Ludowej. Koncepcja granic i symbolika państwowa* szczegółowo przedstawia proces ogłoszenia niepodległości BRL, towarzyszące temu nastroje działaczy narodowych oraz nadzieje. Kreśląc polityczny obraz ziem białoruskich w przededniu proklamacji niepodległości BRL, badaczka zwraca uwagę na fakt, iż niedopuszczenie działaczy białoruskich do rozmów pokojowych w Brześciu, negatywny stosunek bolszewików do białoruskiego ruchu narodowego oraz pewna niechęć do Polaków jako obcych, pretendujących do zdobycia władzy, stały się czynnikami, które popychały białoruskich działaczy ku idei niepodległościowej. W poczuciu napięcia i niepewności, przemianowana na Radę BRL Rada Związku Wszechbiałoruskiego, łącząca wysiłki wileńskich i mińskich działaczy narodowych, 25 III 1918 r. proklamowała niepodległość BRL. W recenzowanej pracy podkreślono fakt, iż ogłoszenie suwerenności BRL sprawiło rządowi Jazepa Waronki niemało problemów zewnętrznych, ale także zaostrzyło stosunki wewnątrz obozu białoruskich działaczy narodowych – dyskutowano m.in. konieczność powstania federacji, w której oprócz Białorusi znalazłaby się Rosja, Ukraina i Litwa. Dużą uwagę w recenzowanej monografii poświęcono problemowi kształtowania się granic BRL, a więc jednej z najbardziej kontrowersyjnych kwestii. Zrelacjonowano tutaj koncepcje wytyczenia granic państwowych, m.in. w kontekście zasięgu języka białoruskiego i słynnej mapy Jefima Karskiego, która traktowana była przez działaczy BRL jako podstawa roszczeń terytorialnych. Niezwykle cenne jest szerokie omówienie procesu określania żądań i procesu negocjacji granic BRL na poszczególnych odcinkach, zwłaszcza z Ukraińcami. Autorka zrekonstruowała również proces

przyjęcia symboliki państwowej BRL w postaci Pogoni, która, jak udowodniono, nie jest wyłącznie elementem litewskiego dziedzictwa kulturowego.

Piąty rozdział monografii *Trzy rządy Białoruskiej Republiki Ludowej i ich działalność w okresie od marca do października 1918 roku* przedstawia okoliczności funkcjonowania BRL oraz jej działań zmierzających do powszechnego uznania białoruskiej niepodległości. Omówiono działalność rządu Jazepa Waronki, Romana Skirmuntta oraz Iwana Sieredy. Autorka wskazuje, że w większości działacze BRL byli ludźmi młodymi, w wieku około trzydziestu lat, pochodzącymi z polsko-białoruskiego pogranicza kulturowego i językowego. Przed tą grupą entuzjastów stały poważne zadania: organizacja sprawnego rządu, terenowych struktur młodego państwa oraz ułożenie stosunków z Niemcami, tak by ci przekazali Białorusinom pełnię władzy i zdobycie międzynarodowego uznania. Badaczka na bazie analizy dokonań poszczególnych rządów dochodzi do wniosku, iż nie w pełni wykorzystano możliwości budowy szerszego porozumienia społecznego i włączenia w nurt niepodległościowy sympatyzującego z białoruską ideą narodową ziemiaństwa. Podkreśla ona również, że nie udało się doprowadzić do konsolidacji białoruskich działaczy narodowych wokół programu niepodległościowego. Nie udało się przede wszystkim przezwyciężyć wynikającej z podziałów religijnych dychotomii: środowisko prawosławne dążyło do jakiejś formy sojuszu z Rosją, podczas gdy działacze katolicycy wyrażali opcję prozachodnią.

Szósty rozdział monografii *W oczekiwaniu na konferencję pokojową. Działalność rządu Antona Łuckiewicza na Białorusi* stanowi omówienie działalności rządu BRL w obliczu zmieniającej się na niekorzyść Białorusinów sytuacji międzynarodowej. Obowiązki szefa rządu spoczęły na zasłużonym działaczu Antonie Łuckiewiczu. W obliczu zakończenia I wojny światowej Białorusini byli organizacyjnie gorzej przygotowani do tworzenia własnej państwowości niż sąsiadujące narody. Co więcej, spory wewnątrz obozu działacze narodowych utrudniały skuteczną pracę rządu. Autorka dużo uwagi poświęciła staraniom polityków BRL o międzynarodowe uznanie oraz różnym wizjom ułożenia stosunków Białorusi z sąsiadami, w tym z Polską i Litwą. Pogarszająca się sytuacja rządu BRL sprawiła, że Łuckiewicz zmuszony został opuścić predestynowany do roli przyszłej stolicy państwa Mińsk, a następnie także Wilno. Białorusini stawali się przedmiotem politycznej gry. Jak zauważa Dorota Michaluk, gabinet Łuckiewicza starał się w tych trudnych okolicznościach integrować rozpadający się obóz białoruskich działaczy narodowych, widząc ostatnią nadzieję dla białoruskiej myśli narodowej w oczekiwanym konflikcie polsko-bolszewickim. Wobec zajęcia przez Polaków Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny, BRL całkowicie utraciła terytorium.

Ostatni rozdział recenzowanej pracy *Rząd Antona Łuckiewicza na arenie międzynarodowej* poświęcony został ostatniemu akordowi walki o Białoruską Republikę Ludową. W obliczu zajęcia ziem białoruskich przez Polskę i pogrążoną w chaosie wojny domowej Rosję, szanse na budowę białoruskiej państwowości

upatrywano w postanowieniach międzynarodowej konferencji pokojowej, obradującej w Paryżu od stycznia 1919 r. Autorka przedstawiła okoliczności udziału delegacji BRL w konferencji, zaznaczając jej trudne położenie, wynikające przede wszystkim z faktu niemożności bezpośredniego udziału w obradach. Delegacje uczestniczące w konferencji chętnie grały kartą białoruską, jednak najczęściej wbrew interesom samych zainteresowanych. Na stronach monografii odnotowano dwuznaczną postawę Litwinów w czasie obrad konferencji, którzy niecały miesiąc po zawarciu porozumień z Białorusinami prowadzili bardzo ostrą politykę, nie zachowując nawet pozorów życzliwej neutralności wobec południowych sąsiadów. Uwagę zwrócono na dylematy związane ze stosunkami z Polską w obliczu wojny polsko-bolszewickiej: szukający wsparcia dla BRL Łuckiewicz nie znalazł zrozumienia wśród polskich polityków (sojusz z Polską był swoistym testamentem politycznym brata Antona Łuckiewicza – Iwana), a jedynym wymiernym efektem rozmów z Józefem Piłsudskim była zgoda na powołanie białoruskich formacji wojskowych pod polskim dowództwem. Nie udało się podejmowana przez Łuckiewicza próba powiązania Białorusi z geopolityczną przestrzenią tzw. *pribałtyki*, co pozwoliłoby na wejście w orbitę zainteresowań dyplomacji brytyjskiej. Autorka stwierdza, że Białorusini nie mieli interesującej oferty dla Łotwy i Estonii, które chętniej opowiadały się za sojuszem z Polską, podejmującą działania wymierzone przeciwko bolszewikom. Mimo braku sukcesów BRL na paryskiej konferencji, badaczka podkreśla starania o godną reprezentację i zaznaczenie obecności Białorusinów wśród europejskich narodów. Rozdział kończy omówienie ostatecznego rozpadu obozu białoruskich polityków narodowych, oznaczającego podzwonne dla idei BRL. W obliczu dezintegracji środowiska działaczy narodowych, rozpadu Rady BRL, fatalnego położenia międzynarodowego i permanentnego braku finansów, 28 II 1919 r. Anton Łuckiewicz zrezygnował z funkcji premiera BRL.

W *Zakończeniu* recenzowanego dzieła Dorota Michaluk podkreśla tragiczny los głównych twórców BRL, z których wielu musiało za ideały i marzenia zapłacić najwyższą cenę: Wacław Łastouski po odbyciu zsyłki w 1938 r. został rozstrzelany przez Sowietów, podobnie Aleksandr Ćwikiewicz, rozstrzelany w 1937 r., Iwan Sierada po kilkakrotnym pobycie w łagrach zmarł w 1943 r., generał Stanisław Bułak-Bałachowicz zginął w czasie II wojny światowej walcząc z niemieckim okupantem o wolną Polskę.

Recenzowana monografia imponuje zgromadzoną bazą źródłową, rzetelnością wywodu oraz bardzo dobrym warsztatem pisarskim. Z pewnością stanowi fundamentalne dzieło, wpisujące się w postulowane badania nad białoruską państwowością oraz myślą polityczną. Jest wyśmienitym uzupełnieniem braków w wiedzy o historii białoruskiej państwowości, pracą, którą można polecić wszystkim osobom zainteresowanym przeszłością wschodniego sąsiada Polski.